

RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI HAYOTIMIZDAGI O'RNI

G'aybullayev Dostonbek Ravshanjon o'g'li

Muydinov Mahmudjon Muhtorjon o'g'li

Farg'ona politexnika instituti

Kompyuterlashgan Loyihalash Tizimlari fakulteti

"Intelektual Muhandislik Tizimlari" kafedasi

student

Annotatsiya; *Rivojlanib borayotgan bugungi dunyoda raqamli texnologiyalarning hayotimizdagi o'rni, kelajakdagi istiqbollari, hozirda qanday sohalarida qo'llanilayotgani va jabhada yurtimizdagi islohotlar.*

Kalit so'zlar; *Raqamli iqtisodiyot, Raqamlashtirishning mohiyati, Raqamli iqtisodiyot platformalari*

Bugungi kundagi taraqqiyot ko'p jihatdan axborot texnologiyalarining rivojlanish ko'rsatkichlariga bog'liq. XXI asrda internet tarmog'i jamiyat hayotining turli sohalariga kirib kelishi bilan «**elektron hukumat**», «**elektron savdo**», «**raqamli iqtisodiyot**» kabi atamalar paydo bo'ldi.

Raqamli iqtisodiyot — bu iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy aloqalarni raqamli texnologiyalardan foydalangan holda amalga oshirish tizimi bo'lib, bunga onlayn xizmatlar, masofaviy ta'lim, elektron to'lovlar, tovar va xizmatlarning internet-savdosi misol bo'la oladi.

Raqamli iqtisodiyotning o'zi nima?

Raqamli iqtisodiyot yangi texnologiyalar, platformalar va biznes modellari yaratish hamda ularni kundalik hayotga joriy etish orqali mavjud iqtisodiyotni yangicha tizimga ko'chirishdir. Raqamli iqtisodiyot — iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy aloqalarning raqamli texnologiyalarini qo'llash asosida amalga oshirish mumkin bo'lgan tizimdir. Dastlab bu iborani amerikalik dasturchi Nikolas Negroponte 1995-yilda kiritgan bo'lsada, u bugungi kunda barcha sohada keng qo'llanilmoqda. Raqamli iqtisodiyot insonlarsiz boshqaruv tizimini yo'lga qo'yish orqali korrupsiyani kamaytiradi, soliq tushumlarini "aqlli" shartnomalar tuzish orqali ko'paytiradi, byudjet xarajatlarining ochiqligini oshiradi, yagona elektron platforma orqali davlat xizmatlarini ko'rsatish imkoniyatini beradi. Hozirgi kunda bu istilohni butun dunyodagi siyosatchilar, iqtisodchilar, jurnalistlar, tadbirkorlar — deyarli barcha qo'llamoqda. 2016-yilda Jahon banki dunyodagi raqamli iqtisodiyotning ahvoli haqida ilk marta "Raqamli dividendlar" nomli ma'ruza e'lon qildi.

Raqamlashtirishning mohiyati — xizmat ko'rsatish yoki ishlab chiqarish jarayonlarni avtomatlashtirishda axborotni yanada qulayroq raqamli muhitga uzatish va to'plash, bu yerda uni tahlil qilish, so'ngra avtonom tarzda aniq yechim topish osonroq. Raqamli iqtisodiyot texnologik va biznes jarayonlari, ishlab chiqarish, logistika va tayyor mahsulotlarning savdosini raqamlashtirishni nazarda tutadi. Mamlakatimizda 2020-yilning o'zida transport, geologiya, ta'lim, arxiv kabi sohalarini to'liq raqamlashtirish belgilangan va

bu boradagi ishlar jadal olib borilmoqda. Zamonaviy infratuzilmaga ega bo'lgan "IT-park"lar ham fikrimiz dalilidir.

Maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar qo'yildi:

- yurtimizda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish uchun olib borilayotgan qaror va targ'ibotlar;

- dunyo mamlakatlarining rivojlanishida raqamli iqtisodiyotning o'rnini o'rganish;

- yurtimizdagi islohotlarni raqamlarda tahlil qilish;

- xulosa va takliflarni namoyon qilish;

Dunyo olimlarining ta'kidlashicha, raqamli texnologiyalar iqtisodiyotga bog'liq 50 foizdan ortiq sohalarni keskin o'zgartirib yuboradi. Ushbu qarash axborot texnologiyalari va raqamli platformalar biznes modellarni keskin o'zgartirib, ularning samaradorligini vositachilarni bartaraf etishi va jarayonlarni optimallashtirishiga asoslangan.

Jahon banki hisob-kitoblariga binoan, tezkor internet foydalanuvchilarining 10 foizga ko'payishi yillik YalM ko'lamini 0,4 foizdan 1,4 foizgacha oshirishi mumkin ekan. Shuningdek, raqamli iqtisodiyotning mamlakat YalMdagi ulushi har yili taxminan 20 foizga o'sishi (rivojlangan mamlakatlarda bu ko'rsatkich 7 foiz atrofida) uning ahamiyati belgilaydigan ko'rsatkich sifatida qaraladi. 2010-yilda Boston Consulting Group kompaniyasi raqamlashtirish ko'lamini 20ta mamlakatdan iborat guruh uchun 2,3 trillion dollarga (4,1 foiz YalM) baholagan. Agar bu tendensiya saqlanib qolsa, 10-15 yildan keyin bunday iqtisodiyotning jahon YalM dagi ulushi 30-40 foizga yaqinlashadi.

Fuqarolarning davlat organlari bilan aloqasini elektron platforma orqali aloqaga o'tkazish, ya'ni davlat o'z fuqarolari uchun elektron xizmatlar ko'rsatishi va elektron mahsulotlarni taklif etishi raqamli iqtisodiyotning asosiy qismi hisoblanadi. Mamlakatimizda ushbu sohani keng rivojlantirish, davlatimiz rahbari ta'kidlaganidek, bizdagi eng asosiy og'riqli muammolardan biri — korrupsiya illatiga barham beradi. Prezident Shavkat Mirziyoyev 2020-yil 5-fevral kuni tashqi iqtisodiy faoliyat tizimini isloh qilish bo'yicha ustuvor vazifalarga bag'ishlangan yig'ilishda tashqi savdo bilan bog'liq nazorat tizimi va infratuzilmani yaxshilash, jumladan, xorijiy tajribadan kelib chiqib, bojxona postlarida nazoratni amalga oshiradigan bojxona, sanitariya, karantin, veterinariya hamda boshqa idoralar faoliyatini isloh qilish lozimligini ta'kidlagan edi. Bu sohada uzoq yillardan buyon samarali ishlar olib borilmagani, korrupsiyaning mavjudligi tashqi savdo amaliyotida muayyan qiyinchiliklar tug'dirmoqda. Jahon bankining "Biznes yuritish" reytingida "Xalqaro savdo" yo'nalishi bo'yicha mamlakatimiz 190 ta davlat orasida 152-o'rinda qayd etilgani ham shundan dalolat beradi.

Gap shundaki, ko'plab davlatlarda yuklar chegaraga yetib kelmasidan oldin ular haqida axborot berilib, yukning tez chiqib ketishi ta'minlanadi. O'zbekistonda esa o'tgan yili 416 mingta deklaratsiyadan 344 tasi yuk chegaraga kelguncha rasmiylashtirilgan. Yuk to'g'risida oldindan ma'lumot berish avtomobil transportida 98 foizni tashkil etsa, temir yo'lda, umuman yo'lga qo'yilmagan.

Shu bois nazoratni chegarada emas, balki yuklar kirib kelishidan oldin yoki mamlakat ichkarisida erkin muomalaga chiqarilgandan keyin amalga oshirish tizimini yo'lga qo'yish muhim. Bugungi kunda 1 ming 836 ta turdagi tovar bir vaqtda uchta idora tomonidan

tekshirilishi, oqibatda import-eksport hujjatlarini rasmiylashtirish haftalab cho‘zilayotgani achinarlidir. Vaholanki, bojxona, veterinariya, karantin, sanitariya, standart, ekologiya idoralari ish uslubini o‘zgartirishi, ularning asosiy vazifasi mahsulotlar eksportini qo‘llab-quvvatlashdan iborat bo‘lishi zarur emasmi?

Mana shunday to‘siqlar tufayli Prezidentimiz raqamli texnologiyalarni joriy qilib, inson omilini maksimal qisqartirish orqali korrupsiya va noqonuniy tovar aylanmasiga barham berish zarurligini ta’kidlamoqda. Import mahsulotlarining chegaradan to yakuniy iste’molchigacha bo‘lgan harakati bojxona hamda soliq idoralari tomonidan yagona elektron tizim orqali nazorat qilinishi kerak. Shundan kelib chiqib, mutasaddilarga ruxsatnoma va laboratoriya tekshiruvlari hujjatlarini to‘liq raqamlashtirish, avtomatlashtirilgan “risk-analiz” tizimini joriy etish bo‘yicha topshiriqlar berildi. Aytish joiz, raqamli iqtisodiyotga o‘tish tadbirlari doirasida 143 ta davlat xizmati elektron shaklga o‘tkazilib, 35 ta idorada talab qilinadigan hujjatlar soni hamda xizmat ko‘rsatish vaqti ikki hissa qisqardi. Byudjet xarajatlari, davlat xaridlari, yer, bino va inshootlar oldi-sotdisi jarayonlariga oshkoralik hamda ochiqlik tamoyillari joriy etildi. Ayni paytda qishloq xo‘jaligi, sog‘liqni saqlash, qurilish, davlat xizmatlari ko‘rsatish, xullas, ijtimoiy hayotning barcha sohasida raqamli iqtisodiyotga o‘tish sari salmoqli qadamlar tashlanmoqda.

Hozirgi davrda biz texnologiyalar qanday qilib ommaviy xizmat ko‘rsatish sohasini tubdan o‘zgartirayotganini ko‘ryapmiz. Vositachilarni olib tashlaydigan, mijoz va ta’minotchi o‘rtasidagi aloqalarning to‘g‘ridan-to‘g‘ri amalga oshirilishiga olib keladigan Uber kabi yangi biznes-modellar paydo bo‘lmoqda. Avvalroq xuddi shunga o‘xshash o‘zgarishlar moliya sektori hamda telekommunikatsiyalarda ham ro‘y bergan edi. Sanoatda ham bir qancha prinsipial o‘zgarishlar kuzatilmoqda, chunki raqamli korxonalar va insonning raqamli qiyofadoshi — robotlar paydo bo‘lishi butun insoniyat funksional modelini jiddiy ravishda o‘zgartirib yuborishi mumkin. Bu esa shuni ko‘rsatadiki, axborot texnologiyalari asta-sekinlik bilan odamlarning o‘rnini egallab boradi. Xuddi mana shu holat raqamli iqtisodiyot hisoblanadi.

Raqamli platformalarning rivojlanish sohasidagi yorqin misollardan biri sifatida «Alibaba» elektron savdo tizimiga ega bo‘lgan Xitoy kompaniyasini keltirib o‘tish mumkin. Undan foydalanish tajribasi shuni ko‘rsatadiki, ma’lumotlar to‘plash jarayonida iqtisodiyotning turli sektorlariga ekspansiya uchun o‘ta raqobatli ustunliklar yaratiladi. «Alibaba» oddiygina raqamli platforma emas, balki platformalar ekotizimidir. Tushunarliki, bunday ekotizim qudrati alohida platformalar kuchidan katta bo‘ladi.

AQSH hozirgi kunda bu poygada yutqazmoqda, chunki u yerda turli platformalarni integratsiya qilishga to‘g‘ri keladi, Xitoyda esa bu sohada rivojlanish samaradorlikni oshirish hisobiga — bir platformadan boshqa platformaga qarab o‘tish asta-sekinlik bilan ro‘y berdi.

Raqamli iqtisodiyotga o‘tish kabi global ishda ko‘p narsa davlatning tutgan pozitsiyasiga ham bog‘liq, albatta. Barchasi hamma narsani birlashtiradigan va “raqam”ga o‘tkazadigan yagona davlat platformasiga borib taqalmasligi muhim, ya’ni davlatning vazifasi, biznesning o‘rniga biron - bir narsa qilish emas, balki biznesga

xalal bermaslikdir. Xitoyda ham «Alibaba» tizimi davlat uning uchun qandaydir platforma yaratgani tufayli paydo bo'lmagan. U bunday platforma paydo bo'lishi uchun sharoit yaratdi, xolos. Garchi davlat «Alibaba»ga yordam bergan bo'lsada, buni davlat korporatsiyasi sifatida emas, balki tijorat korxonasi sifatida yordam berdi va uning xizmatlaridan u raqobatbardosh ekanligi uchungina foydalaniladi. Davlatning vazifasi — umumiy qoidalar yaratish, biznes esa shu umumiy qoidalar asosida o'zgarib, rivojlanib boradi, chunki qonunlar ta'sirida ishbilarmonlik muhiti va raqobat o'sadi.

Ko'plab rivojlangan mamlakatlar ro'y berishi lozim bo'lgan o'zgarishlar muqarrarligini tushunib, iqtisodiyotni raqamlashtirish tomon harakatni ongli ravishda boshladi. Bu yo'nalishni birinchilardan bo'lib ma'lum qilgan AQSH, Yaponiya, Janubiy Koreya hamda Xitoy bugungi kunda raqamli poygada norasmiy yetakchilar sanaladi. Ulardan keyingi o'rinlarda Buyuk Britaniya, Yevropa Ittifoqi mamlakatlari, Avstraliya, Belarus va boshqalar turadi. Raqamlashtirish jarayonining ba'zi yetakchi mamlakatlari esa qarama-qarshi yondashuvlarni, xususan, AQSH bozor yo'nalishini, Xitoy esa rejali iqtisodiyotni tanlab olgan. Qolgan mamlakatlar ma'lum bir oraliq variantlarga rioya qiladi.

Raqamli iqtisodiyot platformalari tuzishda rivojlangan davlatlar transport, telekommunikatsiya, energetika, ma'lumotlarni qayta ishlash, sog'liqni saqlash, dori-darmonlar logistikasi, turizm, tashqi iqtisodiy faoliyat, ko'chmas mulk va ishlab chiqarish yo'nalishlariga e'tibor qaratmoqda. Aynan shu sohalarning rivojlanishi infratuzilma hamda texnologik bazis yaratishga imkon beradi, ularni boshqa sohalarga ko'chirgan holda O'zbekiston yetuk raqamli iqtisodiyotni maksimal darajada tez rivojlantirishi mumkin. Ilg'or mamlakatlar raqamli iqtisodiyoti ko'plab dasturlari (AQSH, Avstriya, Avstraliya, Buyuk Britaniya, Janubiy Koreya va boshqalar) asosiy e'tiborni "raqamli tibbiyot" hamda "aqlli shahar" ijtimoiy yo'nalishlariga qaratmoqda. "Raqamli tibbiyot" va "aqlli shahar" ijtimoiy loyihalarini amalga oshirish ko'proq murakkablik hamda xilma-xillikni talab qiladi va bunday loyihalar keng xalq ommasi tomonidan e'tirof etiladi.

Demak, biz ham asosiy e'tiborni faqat mahsulotlar eksportiga qaratmasdan, balki "nou-xau", blokcheyn texnologiyalar faoliyatini zamonga hamohang o'rganib, shular qatorida, raqamli iqtisodiyotdan foydalanishni yangi bosqichga olib chiqishimiz maqsadga muvofiq. Yurtimizda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishning ustuvor vazifasi — O'zbekiston iqtisodiyotining yuqori sur'atlarda o'sishini ta'minlash bilan birgalikda, aholi ongi, ilmi va qarashlarini zamon bilan uyg'unlashtiradi, mamlakatimizning xalqaro maydonda integratsiyasini tezlashtiradi. O'zbekistonning huquqiy-demokratik, iqtisodiy jihatdan rivojlangan davlatlar qatoridan joy olish muddati jadal qisqaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

<https://www.uzbekistonmet.uz/oz/lists/view/1824>

<https://xs.uz/uz/post/raqamlashtirish-nafaqat-odamlar-turmush-tarzi-balki-tafakkurini-ham-ozgartiradi>

<https://cyberleninka.ru/article/n/raqamlashtirish-barqaror-rivojlanish-omili-sifatida>